

Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія, № 2: 65-73.

10. Ченбай, Н.А. 2015. Соціальні технології в умовах інформатизації (соціокультурний аналіз). Вісник національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія, №1: 82-84.

С.Н. Ягодзинский

ПРОЕКТИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ РЕАЛЬНОСТИ В ПРОСТРАНСТВЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ СЕТЕЙ

Исследуются принципы социального программирования и конструирования в пространстве глобальных информационных сетей. Обосновывается идея возможности манипулирования общественным сознанием с помощью методов распределенных параллельных вычислений и алгоритмов К. Петри. Установлено, что внедрение Grid-систем разрушает концептуализацию Интернета как диверсифицированного, равноправного, универсального пространства, лишает социальные институты экономических, политических, культурных и других видов противоречий. Определены принципы развертывания социальной информационной инфраструктуры, к которым отнесены принципы когерентности и рекурсии информационных сетей.

Ключевые слова: глобальная информационная сеть, глобальная сетевая архитектура, информационная рекурсия, информационная когерентность, социальное программирование

S. Yahodzinskyi

DESIGNING SOCIAL REALITY IN THE SPACE OF GLOBAL INFORMATION NETWORKS

The aim of this article is to determine the principles of social programming and the design of global information networks. The author bases on that information networks carry out the procedure of divergence over the field of social reality of the information society. So they determine the points of social tension, social balance and instability. **Scientific novelty** of a given research consists of elaboration the principles of the deployment of the social information infrastructure. They include the principles of coherence and recursion of information networks. **The practical value** of this approach consists in establishing that the introduction of Grid systems destroys the conceptualization of the Internet as a diversified, equitable, universal space, which deprives social institutions of economic, political, cultural and other kinds of contradictions. Branching network infrastructure leads to the fact that at the beginning of the XXI century, this value is not information, but a network platform for its layout, structuring and broadcasting. Global information networks acquire the status of a dynamic social resource. It is substantiated that the sociocultural potential of network technologies is oriented toward eliminating 'digital inequality' and 'information barrier'. They were products of the linear stage of the formation of information networks. These days they slow civilizational progress at the level of social management. **It's the main results** of this research. Based on the socio-cultural potential of global information networks is implemented in the form of social design and programming, principles of functioning of the information network system are revealed. The idea of the possibility of manipulating the public consciousness using the methods of distributed parallel computations and Petri algorithms is substantiated. The basic principles of social design in the space of information networks are established. The main principles are the integration of the theoretical, pragmatic and social components of information networks; correlations of information networks with communicative competence and the communicative competence of social actors. These principles are realized in the space of language games as a kind of virtual communication. It is substantiated that the socio-philosophical analysis of the influence of innovative technologies on the transformation of social space reveals anthropological, sociocultural, cognitive, pragmatic and axiological aspects and contradictions of the network society. **The directions for further research** will be aimed at revealing the features of the transformation of modern social and communicative practices. Acquiring the properties of a social institution, the potential information discourse of information networks determines the principles of harmonization of social and political, economic and legal, cultural and historical structures in the process of organizing and managing social processes. Therefore, social design can be presented in terms of postmodern theory. In our opinion, it may be productive to use the term "rhizome" to understand and describe the directions of social design of a global society.

Keywords: global information network, global network architectonics, information recursion, information coherence, social programming.

УДК 316.4 (045)

М. А. Абисова

РИТУАЛ ПЕРЕХОДУ ЯК ФАКТОР СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДИНАМІКИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Національний авіаційний університет;
e-mail: maria.abysova@gmail.com; ORCID: 0000-0002-6461-7769

Анотація. У статті проаналізовано ритуал з позиції його ролі в соціумі, яка відповідає за соціальне відтворення, підтримання єдності та порядку завдяки адаптації до нового. Перманентну потребу суспільства у скасуванні соціальної ієрархії, соціальних ролей, а також у руйнуванні соціальних статусів задовольняє ритуал переходу. Для представника традиційного суспільства ритуал із перебореною лімінальною стадією є способом соціальної та індивідуальної гармонізації. Для представника сучасного суспільства десакралізований ритуал постає як ігровий набір «схем», «форм» дій із перманентною лімінальною ситуацією як порушенням звичних зв'язків у соціумі.

Ключові слова: лімінальність, комунітас, ритуал, ритуал переходу, соціокультурна динаміка, соціум.

Вступ

До числа фундаментальних проблем у сучасному гуманітарному знанні належить питання про соціокультурні зміни та чинники, що їх викликають. Різкі зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, необхідність їхнього прогнозування та управління ними вивела проблему трансформації і динаміки суспільства, в тому числі його поведінкової структури, на новий рівень актуалізації її осмислення. В умовах мультикультурної і полісуб'єктної соціальності проблемою стає вироблення

узгоджених стратегій взаємодії індивідів. Множення числа соціальних контактів та їхні постійні трансформації змушують звертатися до пошуку практик, що вносять упорядкованість у новітні соціальні процеси. Тісний зв'язок ритуалу із процесами виробництва і відтворення соціальної реальності, яка наочно може бути продемонстрована на прикладі ритуалів переходу, порушує проблему зв'язку ритуальних практик із змінами, що відбуваються в сучасному суспільстві.

Мета і завдання

Метою статті є аналіз ритуалу переходу як культурно стандартизованого набору дій символічного змісту, що здійснюється в ситуаціях, продиктованих традицією, зорієнтованого на створення нової ідентичності індивідуума в контексті сучасних соціокультурних змін.

Основні завдання:

- 1) виявити характерні особливості ритуалу переходу як соціокультурного феномену;
- 2) розглянути стадію переходу системи з одного стану в інший, пов'язану із втратою структури, ієрархії, статусу елементів;
- 3) охарактеризувати трансформацію ритуалу переходу в умовах мультикультурної і полісуб'єктної соціальності сучасного світу.

Методологія дослідження обрана з урахуванням специфіки мети і завдань дослідження. Загальна методологічна установка дослідження є соціально-філософською, що дозволяє розглядати ритуал переходу як специфічний соціальний феномен, форми якого залежать від типів суспільств, а також виявити і продемонструвати значення та зміст ритуальних практик у процесах сучасного суспільства. При аналізі підстав ритуалу переходу в їх порівнянні із сучасними ритуальними практиками ініціації використовувався компаративний метод. При аналізі трансформацій форм ритуалу стосовно процесів конструювання та відтворення соціальної реальності використовувався метод історичної соціології (Н. Еліас) у взаємозв'язку із генеалогічним підходом до дослідження соціальних феноменів (М. Фуко).

Результати

Соціокультурний розвиток багато в чому обумовлюється тим, наскільки розвиненими є структури, що визначають єдність і цілісність соціуму як системи. У зв'язку із цим великого значення набуває процес стереотипізації поведінки індивідів за допомогою різних ритуалізованих форм. Типові програми поведінки є специфічними для кожного колективу, однак вони спрямовані на те, щоб запобігти розпаду суспільства за допомогою стримування зростання варіативності поведінки. Звідси випливає, що чим більш значущими є сфери соціального життя, тим сильніше вони ритуалізовані. Принцип «єдино правильної поведінки» у традиційному суспільстві, однак, все ж повністю не виключає певних можливостей вибору між лініями поведінки, в межах яких вони не вважаються порушеннями. Це відбувається тому, що різні сфери життєдіяльності ритуалізуються із різним ступенем жорсткості і завжди існують сфери діяльності, де припустими є альтернативні рішення.

Відсутність єдиного визначення «ритуалу» призводить до того, що В. Топоров (Топоров, 1988: 15-16), М. Еліаде (Еліаде, 1987: 43-50) та М. Евзлін (Евзлін, 1993: 80-84) трактують ритуал як образ творіння, що репрезентує творіння Космосу з Хаосу, а справжнім ритуалом у цьому сенсі є лише стародавні космогонічні ритуали. К. Рів'єр прирівнює ритуал до звички, вважаючи ритуальними процедурами, наприклад, контроль квитків і оформлення багажу в аеропорту перед

відправленням (Riviere, 1992: 22-24). Е. Лич пов'язує ритуальний аспект з естетико-інформаційної стороною практично будь-якої дії (я вдягаю светр не тому, що мені холодно, а тому, що я хочу цим щось сказати про себе) (Leach, 1968: 523).

Якщо під ритуалізацією розуміти не належність до сфери сакрального, що змушує як у найдавніших містерій переживати те, що виникло в акті творіння, а пов'язувати її з такими характеристиками поведінки, як стереотипність, наявність стандартів виконання, регламентованість, обов'язковість, то вищим ступенем ритуалізації будуть відзначені обряди, від виконання яких залежить життя і добробут колективу, а нижчим – звичаї, що регламентують повсякденне життя індивіда. Тут необхідно звернути увагу на особливості звичаю і обряду: якщо звичай більшою мірою зачіпає сферу індивідуального буття людини, то обряд – колективного.

В результаті ритуал може бути представлений як форма організації соціальної поведінки, яка використовує символ для збереження, повторення і трансляції ключових цінностей суспільства, здатна трансформуватися з метою створення оптимальних умов для існування і функціонування соціальних структур.

Сутність ритуалу полягає у стереотипізації поведінки людини, яка є умовою сталого існування суспільства і збереження традиційного світопорядку. У процесі ритуальної дії вибудовується і відпрацьовується схема заданих обставин, яка дає можливість людині провести репетицію, спробувати або заново пережити важливий момент у своєму житті. Якщо ритуали уникнення наказують, чого не треба робити (наприклад, стосовно до партнера, щоб не утискати його свободу та індивідуальність), то ритуали презентації наказують деякі дії (наприклад, способи залучення партнера у взаємодію шляхом висловлювання знаків поваги).

Ритуали переходу – особливий клас ритуалів, пов'язані, в першу чергу, з послідовним проходженням індивідом стадій життєвого шляху – від народження до смерті. Впродовж життя у людини кілька разів виникає необхідність усунення невідповідностей між її біологічним станом і соціальним статусом. Розбіжність починається, по суті справи, відразу після чергового «вирівнювання»: в біологічному (фізіологічному) плані людина постійно змінюється, водночас її соціальний статус залишається незмінним. Певний період між цими аспектами людського буття існує рівновага, але поступово невідповідність зростає, суперечність загострюється, деструктивні тенденції досягають критичного рівня і виникає необхідність чергового «балансування» біологічного та соціального (Байбуурин, 1993: 38).

Отже, ритуалами переходу відзначаються моменти зміни індивідуальної ідентичності, що передбачає зміну всіх соціальних характеристик особистості, іноді навіть до зміни імені. Вони дають можливість відчувати людині себе в новій якості, отримати необхідний досвід і знання в процесі ритуалізації, щоб мати можливість керуватися ними у повсякденному житті.

Слід зауважити, що будь-якій події в житті людини передує підготовчий етап, потім відбувається фіксація і далі завершення процесу. Вважається, що поки не завершені всі елементи, тобто не виконано кожен із них, подія не вважається завершеною. Тому питання про те, чи здійснювати ритуал, мав практичне значення стосовно будь-якої події. Отже, в ритуалі відбувається ніби подвійне перетворення: безумовні (біологічні) процеси перетворюються на умовні (символічні) категорії, і в той же час сам ритуал (квінтесенція умовного) функціонує як єдино можливий (безумовний) спосіб поведінки. Внаслідок чого А. Байбурін робить висновок, що ритуал не підтверджує, а стверджує вже dokonаний факт, конститує, створює його і, нарешті, є ним (Байбурін, 1993: 174). Звідси – подія сталася не тому, що завершився певний підготовчий етап, а тому що були здійснені необхідні ритуали.

Для кожного етапу ритуалу в колективі існують відповідні елементи. Перша фаза означає відкріплення особистості або цілої групи від займаного раніше місця в соціальній структурі. Переживається це відкріплення простіше в тому випадку, якщо особистість знає про майбутній перехід, чекає на нього. Друга фаза – «пороговий» період – є проміжною, оскільки учасник отримує риси подвійності, або «лімінальної персональності». У цей період людина має амбівалентність думки і дії, оскільки не вкладається в рамки будь-яких класифікацій стану і становища в культурному просторі, тому багато дослідників лімінальність часто уподібнюють смерті, утробному існуванню, невидимості, темряві, двостатеві, пустелі, затемненню сонця і місяця і т.д. Для нашого дослідження звернення до проміжної (лімінальної) фази (Тэрнер, 1983: 169) є надзвичайно важливим. Інтерес до лімінальності обумовлений тим, що саме в цей період можна побачити модель суспільства, яка протистоїть структурованій і ієрархічній соціальній системі «як неструктурована або рудиментарна структурного і порівняно недиференційованого *comunitas* громади, або навіть спільності рівних особистостей, що підкоряються верхній владі ритуальних старійшин» (Тэрнер, 1983: 170).

Із безлічі типів лімінальності В. Тернер виділяє два основних: по-перше, лімінальність ритуалів підвищення статусу – від нижчого до вищого, і, по-друге, коли представникам соціально «низьких» груп дозволяється – тільки на час здійснення обряду – реалізувати ритуальну владу над верхніми, які, з доброї волі відмовившись від влади, покійно зносять підлегле становище, переносючи грубості й навіть фізичні знущання структурних низів. Така лімінальність характерна для циклічних та календарних ритуалів, виконуваних у сезонні цикли. Ці два типи лімінальності у певному сенсі є протилежними одна одній: в одному випадку мова йде про лімінальність сильних, які стають ще сильнішими, в іншому – про лімінальність постійно слабких, яка змушує сильних у цей період ставати слабкими.

Лімінальність і приниженість асоціюється з ритуальною владою. Цю особливість можна проілюструвати на прикладі феномену ворожіння,

якому присвячена робота В. Тернера «Ворожіння та його символіка» (Тэрнер, 1983: 47-70) і «Одкровення і ворожіння в ритуалі ндембу» (Turner, 1975). Ворожит – маргінальний елемент суспільства ндембу, за цієї умови він має особливі ритуальні повноваження в ситуаціях лиха. В. Тернер також звертає увагу на тенденцію асоціювати підлеглий народ із ритуальною владою і ритуальним авторитетом порівняно із завойовниками, наділеними фактичною політичною владою. Так само «влада слабкого» часто асоціюється з моральним авторитетом, який наділений правом публічно говорити з позиції ображеної моральності (блазень, жебрак, блаженний) (Тэрнер, 1983: 18).

Люди, обмежені у своїй функціональній щоденній діяльності, шукають компенсації у ритуальній лімінальності. Структурні низи прагнуть до структурної вищості у ритуалі; структурні верхи прагнуть до символічної комунітас і піддають себе позбавленням на шляху до її досягнення» (Тэрнер, 1983: 202). В. Тернер протиставляє комунітас дюркгеймовської солідарності, побудованої на опозиції внутрішньогрупового і позагрупового. Згідно з В. Тернером, «в ідеалі кордони комунітас збігаються з межами людського роду» (Тэрнер, 1983: 201-202). Деяко від пережитого під час лімінальності короткочасного «приниження і безформності» зберігається й надалі, стримуючи гордино вищого за станом. І справа тут криється не просто в формальному узаконенні структурних позицій, але «насамперед у визнанні сутнісного і родового зв'язку між людьми, без якого є немислимим ніяке [розрядка В. Тернера] суспільство. Лімінальність показує, що високе може бути високим доти, поки існує низьке, і той, хто високо, повинен випробувати, що означає перебувати внизу» (Тэрнер, 1983: 202).

Основна властивість ритуалу, виділена В. Тернером, – адаптація до нового. Коли у суспільстві накопичується безліч нових для відтодішньої культури феноменів, виникає проблема їхнього освоєння. І саме ритуал, лімінальність, комунітас мають підготувати ґрунт до введення їх всередину культури, тобто для розширення її кордонів. Ось чому В. Тернер закликає уважно стежити за тим, що відбувається на околицях, – адже нове йде звідти: «порогове сьогодні – завтра буде центральним... І внутрішній простір, і зовнішній (космічний), має кордони, і вони часто виявляються межами символічних систем. Людина постійно розширює межі виразного за допомогою споглядання невимовного. Мовчання – не відповідь... Мовчання, негативність, лімінальність, двозначність спонукають нас зробити зусилля для розширення нашого розуміння» (Turner, 1975: 33).

В. Тернер виділяє три види комунітас: екзистенційну, нормативну та ідеологічну. Екзистенційна або справжня комунітас є спонтанною і невлотою, у спробі продовжити своє існування в ній починають з'являються елементи структури, тобто вона рутинізується й інституціоналізується у веберівському сенсі. Таку комунітас В. Тернер називає нормативною. Комунітас, яка спостерігається в ритуалах ініціації хлопчиків у

деяких племінних суспільствах, вдає із себе нормативну комунітас. Ідеологічна комунітас вдає із себе варіацію на тему утопічних суспільств (Turner, Liminal to Liminoid). Звідси – лімінальність містить у собі і креативний, і деструктивний потенціали.

У переході з одного стану в інший можна виділити дві проблемні точки: по-перше, поділ, розрив, грань, поріг; по-друге, з'єднання. Власне, термін «поріг» ми робимо ключовим, використовуючи його для характеристики типу особистості, яка уникає розчинення у структурі і прийняття певної соціальної ролі. Іноді прийняття на себе такої ролі є тимчасовою, що відповідає лише певному періоду, особливо кризовому.

Лімінальність із цього погляду розглядається у просторових, тимчасових і соціально-моральних параметрах (Neumann 2012: 475). В аспекті часу вона означає певний період переходу, точніше процес, який визначається розривом із попереднім станом, але ще не завершений у певному сенсі. Лімінальний час – період незвичайного часу, фактично лихоліття, відходу від лінійної проекції часу, коли існування в лімінальній ситуації стає (сприймається) постійним і невизначеним.

Простір лімінальності (пороговий простір) – прикордонні (між) або витіснені на периферію (маргінальні) зони людського існування, які не можуть характеризуватися певними соціально-територіальними, соціальними, культурними, політичними, гендерними, національними та ін. особливостями, а являють собою невизначеність і змішування рис. Лімінальні простори є різноманітними: території прикордоння, анклав, такі витіснені соціальні простори, як концтабори, в'язниці, гетто, місця існування контркультур і т.д. У соціально-моральних параметрах лімінальність означає втрату соціально-морального статусу, соціальної, національної, культурної ідентифікації та визнання.

Прикладами персон Liminality можуть служити природні порогові стани людей. Це можуть бути вікові кризи, а також періоди, пов'язані зі змінами в сімейному або соціальному статусі. До Liminality можна віднести підлітків, які вже не є дітьми, але ще й не дорослі; молоді люди, які є зарученими (наречений і наречена). До Liminality персонам можна віднести нелегальних іммігрантів або осіб без громадянства. Статус порогових персон мають обвинувачені, що перебувають «між» однією й іншою реальністю, а також представники маргінальних груп: транссексуали, бісексуали.

Звернення до реальної соціальної практики показує, що, справді, імпульс динаміки розвитку культури здебільшого виходить із маргінальних форм поведінки і мислення (Yang 2000: 383). Соціальні відхилення (девіації) найчастіше виступають центрами освіти нових субкультур, а деякі з яких породжують свої власні сфери діяльності і навіть мову.

Communitas, або порогове співтовариство, є не просто «іншим» за якістю соціальним утворенням порівняно з іншою групою. В основному, воно розглядається в опозиції нормально/ненормальне. У цьому сенсі М. Фуко вказував на стратегії нормалізації, або дисциплінування, які є властивими

сучасному світові, стосовно ненормалізованих спільнот. В принципі, такі «ненормалізовані» спільноти сьогодні – не тільки тюремні ув'язнені або хворі, а й цілі народи, національні, соціальні та політичні групи, які в ході модернізації, демократизації, глобалізації, націоналізації, патріотизації і т.д. піддалися дисциплінарній практиці витіснення. Підкреслимо, що для формування таких лімінальних спільнот необхідною є практика нормалізації, тобто цілеспрямована політика поділу і витіснення, в результаті якої певна група через різні обставини не може прийняти нав'язуваних дисциплінарних умов. Отже, в основі таких практик лежать владні відносини, які поділяють, дисциплінують і витісняють. Лімінальне суспільство існує на межі різних станів, які набувають тут гібридного, неподіленого, гранично – невиразного характеру.

В. Тернер вважає, що символи лімінальності стосуються до двох типів: ті, які висловлюють заперечення, неприсутність, і ті, які висловлюють подвійність, невизначеність і парадокс (Turner, 1975: 58). Так, неофіти часто асоціюються з темрявою, невидимістю, відсутністю. Разом із тим, вони зв'язуються одночасно з життям і смертю, жіночим і чоловічим і т.д. Характеристикою лімінальності є можливість «гри» із звичними елементами та символами реальності, можливість комбінувати і рекомбінувати їх у найнесподіваніших поєднаннях. В. Тернер говорить про особливості лімінальності, де можуть з'єднуватися, наприклад, риси людського, тваринного і рослинного, ця особливість лімінальності веде до можливого народження нових символічних форм (Turner, 1975: 60).

«Інша відмінна риса лімінальності – те, що вона містить одну або декілька «метамов»» (Turner, 1977: 70). У людській, і не тільки, системі комунікації є певні сигнали, за допомогою яких комунікація здійснюється не безпосередньо, але використовуються поряд із формами комунікації, які використовуються у повсякденному житті. Метакомунікація є колективно, сукупно, кумулятивно усвідомленою оцінкою своєї повсякденної поведінки. Оскільки метакомунікація репрезентує рефлексію багатьох, вона змушена перетворюватись на форму багатозначних символів проти однозначних знаків, в яких виражається індивідуальна думка. Ми маємо колективну самосвідомість людей, що мислять і отримують досвід разом. Звідси – традиційний ритуал – сфера колективної, рефлексивної, часто ігрової метакомунікації.

Ритуали та обряди ініціації служать засобом одночасно і управління та перетворення людської особистості, включеної у традиційний соціум. У традиційних культурах ритуали і обряди посвячення є єдиним способом для людини стати соціально значущою. Ініціація в традиції розглядається як доступний людині магічний інструмент, що дозволяє їй померти на одному боці від кордону світів і відродитися на іншому в іншій якості. Ініціації спочатку мали на меті не тільки привласнення неофітом нового соціального статусу, а й психологічну перебудову, необхідну для отримання цього статусу – нову соціальну самоідентифікацію особистості.

Лімінальність не є характеристикою виключно традиційного суспільства. Вона має значення і для сучасного високодиференційованого суспільного стану, де лімінальність уже виходить за рамки чисто ритуалізованого дії. У сучасному світі спостерігається низка соціокультурних феноменів, які практично не піддаються інтерпретації через принципову нерозрізненість її складових властивостей. Візьмемо, для прикладу, сучасний стан національної держави, чий суверенітет зазнає значної трансформації в умовах глобалізації, а національна ідентичність розмивається культурними впливами й міграційними потоками. Міграційні потоки змінюють національно-культурну складову сучасної держави, протидіють інтеграційним процесам і створюють напруження між політичними просторами, що виникають в умовах трансформації влади і політики. Вони стають додатковим фактором загроз і невизначеності, ускладнюючи і без того складну динаміку політичних відносин. Простори культурної винятковості, створені політикою мультикультуралізму, сформували умови для нових загроз і невизначеності.

Під впливом різних тенденцій у сучасному складному світі – культурних, глобальних, рефлексивних – соціальні рухи займають невизначені й порогові простори. Соціальні рухи характеризуються властивостями лімінальності щодо простору існування й антиструктурних намірів. Сучасні соціальні рухи, засновані на соціальних мережах, є не просто антиструктурою, спрямованою проти структури (влади, держави, правового порядку), а простором переходу до нового типу соціальної взаємодії.

Лімінальна ситуація – зоряний час для соціальних аутсайдерів та тих, які сприймаються як соціальні девіанти, невдахи. Ця ситуація перебування ніде містить потенціал маргіальності. Умови амбівалентності і невизначеності, розмиті соціальності стимулюють енергійний пошук нової субкультури у межах спільноти *communitas*. Йдеться про безструктурне співтовариство, члени якого позбавлені статусних характеристик, але об'єднані досвідом переживання фундаментальної спільності, єдності й рівності. *Communitas* може саме по собі стає інститутом серед інших інститутів – часто більш фанатичним і войовничим, ніж інші, з тієї причини, що воно відчуває себе єдиним носієм загальнолюдських істин.

Різниця між давньою і сучасною лімінальністю полягає в наступному. Якщо первісні люди, незважаючи на розмиту невизначеність ситуації, мали точне уявлення про кінцеву мету свого переходу, то в контексті сучасності перехідність залежить від модних тенденцій, що розвиваються хаотично і спонтанно, тому кінцева мета виявляється неясною і такою, що постійно оновлюється. Більше того, в давнину обряди переходу складалися з трьох стадій: поділу, пов'язаного з ізоляцією від групи/місця, лімінальності, яка характеризується тимчасовою подвійністю положення особистості, і відновлення, що стабілізує і гармонізує учасника. У сучасних умовах лімінальність виявляється не тимчасовою, а перманентною, тому що людина відчуває постійну тягу до оновлень (зауважимо, не

внутрішніх, а зовнішніх, відповідно до модних тенденцій). Звідси – стадія відновлення є коротким періодом часу: зміна іміджу і/або придбання новинок гармонізує особистість тільки тимчасово, згодом кидаючи людини у черговий стан лімінальності.

Обговорення

Найважливішим у нашому дослідженні є звернення до антропологічних і етнографічних теорій ритуалу, запропонованих у роботах А. Ван Геннеп, Е. Дюркгейма, К. Леві-Строса, Е. Ліча, Б. Малиновського, М. Мосса, А. Радкліфф-Брауна, У. Робертсон-Сміта, В. Тернера, Дж. Фрейзера. Сучасні західні дослідження проблеми ритуалу представлені роботами Р. Кайуа, Р. Коллінза, М. Еліаде, концепціями функціонального підходу П. Бергера, П. Бурдьє, Е. Гідденса, К. Гірца, І. Гофмана, Т. Лукмана, Н. Лумана, Дж. Міда, О. Розенштока-Хюссі, Р. Жирара, що зачіпають проблематику ролі ритуалів у повсякденному житті в процесі конструювання і відтворення соціальної реальності; концепціями секулярного ритуалу Д. Кертцера, С. Мура, Б. Майергофа. З усім тим різноманіттям теорій і концепцій ритуалу проблема, пов'язана з аналізом ритуальних практик переходу в аспекті їхнього ставлення до мультикультурних процесів у сучасному суспільстві, у вищезазначених роботах спеціально не ставиться.

Висновки

Актуалізація соціального досвіду внаслідок оновлення соціальної структури відбувається завдяки ритуалу переходу, вкрай необхідному кожному члену колективу і спільноті загалом. Традиційний тип соціокультурного відтворення базується на наявній у суспільстві безпосередній міжособистісній передачі сакральних сенсів і цінностей, на механізмах духовного учнівства і формування особистої ідентичності в контексті ритуальних і культових практик, і передбачає безперервність культурної спадкоємності. Прогресуюча втрата традиційними формами сакрального наповнення під впливом мультикультурних процесів передбачає культивування соціальної амбівалентності і невизначеності, що дає можливість індивіду довільно конституювати нову ідентичність. Потенціал розмиті соціальності, схожої на лімінальну фазу ініціальних ритуалів, що знаменує перехід з одного соціокультурного стану в інший, стимулює пошук нової фундаментальної маргіальної спільноти.

Список літератури

1. Байбурин А. К. Ритуал в традиционной культуре: структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов / А. К. Байбурин. – СПб.: Наука, 1993. – 253 с.
2. Евзлин М. Космогония и ритуал / М. Евзлин. – М.: Радикс, 1993. – 337 с.
3. Сморгунув Л. В. Политическое «между»: феномен лиминальности в современной политике / Л. В. Сморгунув // Полис. Политические исследования. – 2012. – № 5. – С. 159-169.
4. Топоров В. Н. О ритуале: Введение в проблематику / В. Н. Топоров // Архаический ритуал в фольклорных и раннелитературных памятниках. – М., 1988. – С. 7-60.
5. Тэрнер В. Символ и ритуал / В. Тэрнер; [пер. с англ. В. А. Бейлиса]. – М.: Наука, 1983. – С. 169.
6. Элиаде М. Космос и история / М. Элиаде. – М.: Прогресс, 1987. – 312 с.

7. Foucault, M. Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977, London: Harvester Press, 1980. – P. 98.

8. Elias, N. and Scotson, J.L. The Established and the Outsiders. The Collected Works of Norbert Elias. Volume 4. Ed. by Cas Wouters. University College Dublin Press: Dublin, 2008

9. Leach E. Ritual / E. Leach // International encyclopedia of the social sciences. New York, 1968. – Vol. 13.

10. Neumann I. Introduction to the Forum on Liminality. – Review of International Studies, vol. 38, No 2, 2012.

11. Riviere C. Le rite enchantant la concorde / C. Riviere // Cahiers internationaux de sociologie. P., 1992, A. 39. – V. 92.

12. Turner V. Liminal to Liminaloid in Play, Flow, and Ritual: an essay in comparative symbology // Rice Institute Pamphlet - Rice University Studies, 60, no. 3 (1974) Rice University

13. Turner V. Process, System, and Symbol: A New Anthropological Synthesis // Daedalus. 1977. Vol. 106. No 3 // Discoveries and Interpretations: Studies in Contemporary Scholarship. Vol. I. P. 70

14. Turner V. Symbolic Studies // Annual Review of Anthropology. Vol. 4, 1975. – P. 58

15. Turner V. W. Revelation and Divination in Ndembu Ritual. Ithaca, London, 1975

16. Yang G. 2000. The Liminal Effects of Social Movements: Red Guards and the Transformation of Identity. – Sociological Forum, vol. 15, No 3

References

1. Bayburin A. K. 1993. Ritual v traditsionnoy kulture: strukturo-semanticheskiy analiz vostochnoslavjanskikh obryadov [The Ritual in Traditional Culture: Structural – semantic analysis of the East Slavic Rites]. SPb.: Nauka [in Russian].

2. Evzlin M. Kosmogoniya i ritual 1993. [The Cosmogony and the Ritual]. Moscow: Radiks [in Russian].

3. Smorgunov L. V. 2012. Politicheskoe «mezhd»: fenomen liminalnosti v sovremennoy politike [The Political "between": the

Phenomenon of liminality in Modern Politics]. *Polis. Politicheskie issledovaniya*, 5, 159-169 [in Russian].

4. Toporov V. N. O rituale: Vvedenie v problematiku 1988. [About the Ritual: Introduction to the Problematics]. *Arhaicheskij ritual v folklornykh i ranneliteraturnykh pamyatnikakh*. Moscow, 7-60 [in Russian].

5. Terner V. Simvol i ritual 1983. [Symbol and Ritual]. Moscow: Nauka [in Russian].

6. Eliade M. Kosmos i istoriya 1987. [Space and History]. Moscow: Progress [in Russian].

7. Foucault, M. Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977, London: Harvester Press, 1980. – P. 98.

8. Elias, N. and Scotson, J.L. The Established and the Outsiders. The Collected Works of Norbert Elias. Volume 4. Ed. by Cas Wouters. University College Dublin Press: Dublin, 2008.

9. Leach E. Ritual / E. Leach // International encyclopedia of the social sciences. New York, 1968. – Vol. 13.

10. Neumann I. Introduction to the Forum on Liminality. – Review of International Studies, vol. 38, No 2, 2012.

11. Riviere C. Le rite enchantant la concorde / C. Riviere // Cahiers internationaux de sociologie. P., 1992, A. 39. – V. 92.

12. Turner V. Liminal to Liminaloid in Play, Flow, and Ritual: an essay in comparative symbology // Rice Institute Pamphlet - Rice University Studies, 60, no. 3 (1974) Rice University.

13. Turner V. Process, System, and Symbol: A New Anthropological Synthesis // Daedalus. 1977. Vol. 106. No 3 // Discoveries and Interpretations: Studies in Contemporary Scholarship. Vol. I. P. 70.

14. Turner V. Symbolic Studies // Annual Review of Anthropology. Vol. 4, 1975. – P. 58.

15. Turner V. W. Revelation and Divination in Ndembu Ritual. Ithaca, London, 1975.

16. Yang G. 2000. The Liminal Effects of Social Movements: Red Guards and the Transformation of Identity. – Sociological Forum, vol. 15, No 3

М.А. Абисова

РИТУАЛ ПЕРЕХОДА КАК ФАКТОР СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ДИНАМИКИ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

В статье проанализировано ритуал с позиции той роли, которую он играет в социуме как некотором целом, отвечающей за социальное воспроизводство, поддержание общности и порядка. Перманентную потребность общества в упразднении социальной иерархии и социальных ролей, а также в разрушении социальных статусов удовлетворяет ритуал перехода. Для представителя традиционного общества ритуал с преодоленной лиминальной стадией есть способ социальной и индивидуальной гармонизации. Для представителя современного общества десакрализованный ритуал предстает как игровой набор «схем», «форм» действий; лиминальная ситуация как нарушение привычных связей в социуме институционализируется.

Ключевые слова: лиминальность, ритуал, ритуал перехода, социокультурная динамика, социум.

M. A. Abysova

THE RITUAL OF TRANSITION AS A FACTOR OF SOCIOCULTURAL DYNAMICS IN THE CONTEXT OF POSTMODERN SOCIETY

Introduction. The article analyzes the transformation of the role of ritual in different types of society, responsible for social reproduction, maintaining community and order. **The tasks are:** 1) to reveal the characteristic features of the ritual of transition as a sociocultural phenomenon; 2) consider the stage of transition of the system from one state to another, associated with the loss of structure, hierarchy, status of elements; 3) characterize the transformation of the ritual of transition in the conditions of the multicultural and poly-subject sociality of the modern world. **Research methods** are selected due to the tasks of the research. The general methodological paradigm of the study is socio-philosophical, which allows to consider the ritual of transition as a specific social phenomenon, the forms of which depend on the types of societies, as well as to identify and demonstrate the significance and content of ritual practices in the processes of postmodern society. The comparative method is used to contrast a traditional ritual of transition with modern ritual practices of initiation. The method of historical sociology (N. Elias) in conjunction with the genealogical approach to the study of social phenomena (M. Foucault) are used to analyze transformations of ritual forms in relation to the processes of constructing and reproducing of social reality. **Research results:** A three-phase transition ritual involving separation, liminality and reaggregation stages is responsible for the elimination of the established social structure by adapting to the new. For a representative of a traditional society, ritual is a culturally standardized set of actions of symbolic content that are performed in situations, dictated by tradition, focused on the formation of an individual identity in the context of current sociocultural changes. The sacralized ritual of transition, within postmodern society is seen as a playful set of "schemes", "forms" of actions, no longer served as a way of social and individual harmonization in the face of many new sociocultural phenomena for the existing order. The problem of mastering a new order is actual because the liminality with the community arisen within it cannot prepare the ground for the adoption of innovations. **Discussion.** The most important in the study is an appeal to the anthropological and ethnographic theories of the ritual proposed by the works of E. Durkheim, E. Lich, B. Malynovskiy, M. Moss, A. Radcliffe-Brown, W. Robertson-Smith, V. Turner, J. Fraser. Modern Western studies of the problem of the role of rituals in everyday life in the process of constructing and reproducing social reality; the concepts of the secular ritual of D. Kertzer, S. Moore, B. Mayerhof. With all these varieties of theories and concepts of ritual, the problem associated with the analysis of ritual practices of transition in the aspect of their attitude to multicultural processes in modern society, in the above-mentioned works is not specifically addressed. **Conclusion.** Liminality in postmodern society becomes permanent. The prolongation of the liminal stage is due to the social uncertainty of multicultural and polysubject policy. The situation of *communitas* in the protracted liminal stage threatens with the emergence of a new subculture of a totalitarian nature.

Keywords: liminality, ritual, ritual of transition, socio-cultural dynamics, society.